

UNIVERSITAS - HISTORIA

TANULMÁNYOK A 70 ÉVES SZŐGI LÁSZLÓ TISZTELETÉRE

Szerkesztette:

Draskóczy István, Varga Júlia, Zsidi Vilmos

A szerkesztésben részt vett:

Hős János és Kmety Adrien

Technikai szerkesztő:

Toma Katalin

Magyar Levéltárosok Egyesülete

Budapest, 2018

Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 16.

A kiadvány megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Felsőoktatási
Levéltári Szövetség támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

Készült az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, valamint az MTA-ELTE
Egyetemtörténeti Kutatócsoport közreműködésével

A borítón: Hartmann Schedel: Liber Chronicarum, Padova (részlet)
(ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár)

Tördelő szerkesztő: Varga Júlia
Az ünnepelt fényképét készítette Zsidi Vilmos, Újvidéken
A borítót tervezte: Acsai János

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete
www.archivportal.hu/hu/magyar-leveltarosok-egyesulete
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István

ISBN 978-615-5622-01-4

A nyomdai munkálatokat az EPC Nyomda, Budaörs végezte
Felelős vezető: Mészáros László

© Szerzők, 2018
© Szerkesztők 2018

Minden jog fenntartva
Printed in Hungary

TARTALOM

TABULA GRATULATORIA	9
Köszöntő (Kenyeres István)	13
Derű, optimizmus, bölcsesség...(Kálóczi Katalin köszönti Szögi Lászlót nyugdíjba vonulása alkalmából, 2013. július 16-án)	18
Levéltárak és egyetemtörténetek – interjú Szögi Lászlóval (Készítette: Vér Eszter Virág)	20
OKTATÁSTÖRTÉNET	
1. Középkor és kora újkor	
● Bilkei Irén: A wittenbergi protestáns egyetem 16. századi zalai hallgatóinak társadalmi háttere. <i>The Social Background of the 16th-Century Students from Zala County of the Protestant Wittenberg University</i>	31
● Bozzay Réka: Utrechti pénzforrások: Anna Everwijn hagyatéka az egyetemen. <i>Financial resources at the University of Utrecht: The foundation of Miss Anna Everwijn</i>	39
● Haraszti Szabó Péter: Primus inter pares? A prágai egyetem helye a magyar diákok régió belüli peregrinációjában. <i>Primus inter pares? The Place of the Prague University in the Intraregional Peregrination of Hungarian Students</i>	53
● Heilauf Zsuzsanna: A kassai jezsuita egyetem és hallgatósága. <i>The Jesuit University of Kassa (Košice) and its Students</i>	67
● Kelényi Borbála: Magyarországi diákok mindennapjai a középkori Krakói Egyetemen. <i>Everyday Life of Students from the Hungarian Kingdom at the Medieval University of Kraków</i>	81
● Robert Offner: Milyen egyetemeket látogattak az erdélyi és magyarországi orvostanhallgatók, illetve azok közép-európai kollégái a 16. században? <i>Which Universities did the Transylvanian and Hungarian Medical Students, and their Central European Colleagues, Attend in the 16th Century?</i>	105
● Simon Katalin: Az alsófokú oktatás színhelyei Budán a 18. század végétől a 19. század közepéig. <i>Places of primary education in Buda from the end of the 18th century until the middle of the 19th century</i>	121
● Tar Attila Szilárd: A Göttingeni Egyetem hatása Magyarországon. <i>The influence of the University of Göttingen in Hungary</i>	133
	5

- Tóth Krisztina: Esztergom megyei diákok egyetemjárása a késő középkorban. *The University Studies of Students from Esztergom County in the Late Middle Ages* 143
- 2. 19–20. század**
- Batalka Krisztina: A műegyetemi hadikórház (1914–1918). *The Military Hospital of the Technical University (1914–1918)* 153
- Borsodi Csaba: Forradalmi bizottságok, munkástanács az ELTE-n. *Revolutionary Committees and the Workers' Council at Eötvös Loránd University (ELTE) in 1956* 165
- Durovics Alex: A Pozsonyi Líceum hallgatói a 19. század első felében. *Students of the Lyceum in Pozsony (Bratislava) in the First Half of the 19th Century* 179
- Gazda István: Fizika tankönyvek, műszaki és népszerűsítő fizikák Magyarországon a reformkorban és az abszolutizmus időszakában (1825–1860). *Physics Coursebooks, Technical and Popularizing Physics in Hungary in the Reform Era and in the Age of Absolutism (1825–1860)* 197
- Héjja Julianna Erika: A közigazgatási tisztviselőkkel szemben támasztott képzési és képesítési előírások 19. századi történetéből. *Education and Qualification Requirements of Public Servants from the History of the 19th Century* 217
- Juhász Réka Ibolya: Bihar megyei diákok a Nagyváradi Királyi Jogakadémiaán 1801 és 1830 között. *Students from Bihar County at the Royal Law Academy of Nagyvárád (Oradea) between 1801 and 1830* 227
- Kapronczay Károly: Lengyel „földalatti” hazai és emigrációs iskolák a második világháború éveiben. *Polish “Underground” Domestic and Emigrational Schools during World World II* 241
- Karády Viktor: Egy nagy kutatás margójára. Nemesek, keresztények, zsidók a peregrinus diákságban (1850–1918). *On a Major Research: Aristocrats, Christians, and Jews among Peregrine Students (1850–1918)* 253
- Kelemen Elemér: A középiskolai tanárképzés hazai változásainak jogszabályi háttere (1777–2010). *The Legal Background of the Changes in Secondary Teacher Education in Hungary (1777–2010)* 267
- Kiss Márton: A gondnoki intézmény kialakulása a Magyar királyi József Műegyetemen. *The Development of the Wardenship at the Hungarian Royal Joseph Technical University* 283
- Kissné Bognár Krisztina: A zeneakadémia működése és hallgatói (1875–1919). *The Operation and the Students of the Music Academy 1875–1919* 293

- Lengvári István: Az Erzsébet Tudományegyetem oktatói. Kutatási lehetőségek egy új adatbázis kapcsán. *Professors of the Pécs Erzsébet University. Research possibilities based on a new database* 303
- Mészáros Andor: A cseh tartományok iskoláinak magyarországi diákjai a 19. században. *Students from Hungary at Schools in Bohemian Provinces in the 19th Century* 309
- Molnár László: A Testnevelési Főiskola 1956-ban. *The University of Physical Education in 1956* 317
- Mózy Gergely: Az újkori Székesfehérvár első felsőoktatási intézménye. *The First Higher Education Institution of the Modern Period in Székesfehérvár* 337
- Osváth Zsolt: „...Okleveles Kertésznek elismerjük és valljuk..” Okályi Iván műkertészi képesítő oklevele. *Iván Okályi's Horticulturist Certificate* 351
- Patyi Gábor: Visszatérés az eredethez: a szakmai tanárképzés megújulásának történeti előzményei az 1930-as években. *Back to the Origins: the Historical Background of the Reform of the Vocational Teacher Education in the 1930s* 369
- Pál-Antal Sándor: Jogakadémia Marosvásárhelyen. *The Law Academy in Marosvásárhely (Târgu-Mureș)* 379
- Sasfi Csaba: Érdemelv és mobilitás – ígérvények és esélyek. Az iskolázás egy történeti modellje. *Merit Principle and Mobility: Promissory Notes and Chances. A Historical Model of Education.* 391
- Sigmirean, Cornel: The Catholic Network: Romanian Students from Transylvania at European Universities. *Katolikus hálózat – Erdélyi román diákok az európai egyetemeken* 399
- Tilcsik György: Adatok a Felsőlvői Evangélikus Tanítóképző Intézet Elemi Mintaiskolájának 1848 előtti működéséhez. Az iskola 1847 februárjában kiadott tájékoztatója. *Information about the Pre-1848 Operation of the Primary Model School of the Evangelical Educational Institute in Felsőlvő. Information Booklet Issued by the School in February 1847* 415
- Török József: A Hittudományi Kar a budapesti egyetemen 1870–1950. *The Faculty of Theology at the Budapest University 1870–1950* 439
- V. Molnár László: Keresztúri Ferenc, a Moszkvai Egyetem orvos-professzora és dékánja. *Ferenc Keresztúri, Professor of Medicine and Dean of the Moscow University* 447
- Vajda Tamás: Egyetemi órai jegyzetek a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban (1872–1919). *Notes from University Lectures in the Academic Library of* 459

Kolozsvár (1872–1919)

- Varga Júlia: Politikai küzdelmek a századfordulón a budapesti Egyetemi Körben (1888–1899). *Political Struggles at the Turn of the Century in the University Circle of Budapest 1888–1898* 475
- Zsidi Vilmos: A Keleti Múzeum. *The Oriental Museum* 489

TÖRTÉNELEM SEGÉDTUDOMÁNYAI

- Bernád Rita: A lovagkirály egyházi pecséteken – Szent László ábrázolása a romániai katolikus plébániák pecsétjein. *THE KNIGHT-KING ON ECCLESIASTICAL SEALS. The Representation of Saint Ladislaus on Romanian Catholic Parish Seals* 495
- Bertényi Iván: Az Egyetemi Könyvtár Dante-kódexének heraldikai problémái. *The Heraldical Problems of the Dante Codex of the University Library* 525
- Draskóczy István: A Mátyás-kor erdélyi sókamaraispánjai a kincstári reform után. *The Transylvanian Salt Chamber Bailiffs of the Era of Matthias Corvinus after the Treasury Reform* 541
- Fazekas István: Egy 16. század közepi kancelláriai formuláriumos könyv tanúságai. *The Testimony of a Mid-16th-Century Chancellery Formulary Book* 551
- Monok István: A könyvtár múzeuma, vagy a múzeum könyvtára? Egy közép-európai történet magyar példákkal. *The Museum of the Library or the Library of the Museum? A Central European History with Hungarian Examples* 567
- Reisz T. Csaba: Szép(ligeti) kis história. *A Little Story from Szépliget* 577
- Ujváry Gábor: Hóman Bálint 1918–1919-ben. *Bálint Hóman in 1918–1919* 589
- Vörös Boldizsár: A pöröly lecsapott. Karikatúrák a Magyarországi Tanácsköztársaságban. „*The Sledgehammer Stroke*” *Caricatures in the Soviet Republic of Hungary* 603
- Zsoldos Attila: A gyűlések rendje. *The Agenda of the Assemblies* 615
- Szőgi László szakirodalmi munkássága 1973–2018 – összeállította Kiss Márton 627
- Képmelléklet 669

Juhász Réka Ibolya¹

**Bihar megyei diákok a Nagyváradi Királyi Jogakadémián
1801 és 1830 között**

A Nagyváradi Királyi Jogakadémia Magyarország egyik legjelentősebb oktatási intézményének számított a 19. század elején, amely a tiszántúli területek tanulói számára jelentett fontos oktatási alternatívát. A század első három évtizedének vizsgálata több szempontból is indokolt. Egyrészt, a fennmaradt forrásokban a hallgatókra vonatkozó részletes adatok az 1801 és 1810 közötti években jelennek meg és teszik lehetővé az elemzést, másrészt a későbbi reformkori értelmiséget, és a korszak meghatározó megyei hivatalnokait e korszakban képezték, így mindenképpen érdemes tisztázni a róluk fennmaradt adatok alapján társadalmi helyzetüket. Az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport által készített adatbázisok lehetővé teszik, hogy bepillantást nyerjünk e korszak hallgatóinak személyi adataiba.

Bihar vármegye és azon belül Nagyvárad szerepét érdemes kiemelni a 19. század első harmadának oktatásában. Az itt működő Nagyváradi Királyi Jogakadémia igen nagy vonzáskörzettel rendelkezett, mivel nem volt ilyen magas fokú jogi oktatást nyújtó intézmény a közelben, melyet nem protestáns hallgatók is nagy létszámban látogattak volna.

A 16. században Nagyvárad lakossága a Budáról és Szegedről menekült kézműves réteggel, vidéki nemességgel nőtt. Debrecen lakossága is jelentősen gyarapodott a korszakban, elsősorban szökött jobbágyokkal, vidéki népességgel. Bihar vármegye történetében jelentős törést okozott a török 1660-as hadjárata, melynek következményeként a lakosság védettebb, nagyobb településekre települt át. Hanyatlás nem csupán a települések lélekszámában, de a földművelés csökkenésében, a műveltségi állapotok pusztulásában is tetten érhető.²

A török kiűzése után további pusztításokat is el kellett szenvednie a vármegye lakosságának, 1693-ban és 1695-ben a tatárok, 1704-ben a rácok által. Az e korszakban elnéptelenedett, elpusztult településekre románok tele-

¹ A szerző az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport (213TKI738) tagja.

² <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

pedtek be.³ Az 1720-as összeírás alapján láthatjuk, hogy új települések is felsorolásra kerültek, tehát a vármegye lassan erősödésnek indult. Ekkor 396 települést jegyeztek fel (egyedül Debrecen rendelkezett szabad királyi városi joggal), valamint a népessége 86 654 főt tett ki. Ehhez képest az 1787-es összeírás már 347 108 lakosról ír, ami igen jelentős népességnövekedést mutat.⁴

A következő statisztikai adataink már a vizsgált korszak utáni állapotokat mutatják, de érdemes a megye fejlődését megfigyelnünk Fényes Elek adatain is. Ő 1839-ben 415 364 főt tart számon a vármegyében.⁵

Oktatási intézmények Bihar vármegyében

Mindenképpen fontos tisztázni, hogy milyen oktatási intézmények álltak a Bihar megyei diákok rendelkezésére, mind a vármegyén belül, mind elérhető távolságban, hogy pontosan láthassuk, miért is volt olyan nagy jelentősége a Nagyváradi Jogakadémia felállításának.

A római katolikus iskolafenntartók közül a jezsuiták próbáltak megtelepedni Erdélyben, ahogy Nagyváradon is, de a felekezeti ellentétek miatt csak rövid ideig működő intézményeik voltak a 18. századot megelőzően. Az egyik leghosszabb ideig működő intézményüket Kassán alapították meg (1657), amely még egyetemi rangot is kapott. Az oktatás színvonala viszont elmaradt a Nagyszombati Egyetemétől.⁶

A piaristák a 18. században kisgimnáziumot működtettek Debrecenben (1719), valamint jelentős volt a Pesti Bölcsészeti Akadémiájuk is (1744-től oktattak bölcsészetet).⁷ A jezsuita rend 1773-as feloszlását követően az állam kívánta működtetni gimnáziumaikat, átmenetileg viszont nagy részük felügyeletét a piarista rendre bízta. Az egri középiskolát a ciszterciek, a rozsnyóit a premonstreiek kapták meg. Minorita középiskola működött Aradon, Miskolcon, Eperjesen, Lőcsén és Nagybányán.⁸

Magyarország legfontosabb felsőoktatási intézménye természetesen a korszakban is a Nagyszombati Egyetem volt, amelyet 1777-ben költöztettek Budára, és 1784-ben Pestre.⁹ Az országban Kolozsvárott kívánták felállítani a második egyetemet.

³ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁴ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁵ *Fényes Elek*: Magyar Országának, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. IV. Pest 1839. 49.

⁶ A magyar nevelés története. I. Főszerk. Horváth Márton. Bp. 1988. 88–89.

⁷ A magyar nevelés története i. m. 120–121.

⁸ A magyar nevelés története i. m. 186.

⁹ Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Bp. 2005. 165.

A 17. században jelentős református kollégium működött Nagyváradon, amely a város 1660-as eleste után menekült Debrecenbe.¹⁰ A korszak legfontosabb református kollégiumai Sárospatakon, Debrecenben, Kolozsvárott és Nagyenyeden működtek.¹¹ Erdélyben a 18. századra Kolozsvár és Marosvásárhely (1718) is nagy jelentőségre tett szert.¹² Az alacsonyabb szintű oktatásban jelentős szerepet játszottak a partikulák, melyek az anyaiskola tanrendjéhez igazodtak.¹³ Erdélyben jelentősebb református gimnázium volt a 18. század végére Désen, Kézdivásárhelyen, Tordán, Vízaknán, Zilahon.¹⁴

Evangelikus iskolák elsősorban a Felvidéken és Erdélyben működtek. Bihar megyei diákok például megfordultak az eperjesi intézményben. Gimnáziumi szint felett tanítottak továbbá Lőcsén és Késmárkon is.¹⁵ Az unitáriusok Kolozsvárott működtettek akadémiát.¹⁶ A görögkatolikus románok Balázsfalván hoztak létre középfokú iskolát 1754-ben.¹⁷

A 18. században a protestáns oktatási intézmények közép és felső tanfolyamai nem határolódtak el élesen.¹⁸

A görögkatolikus és a görögkeleti vallásúak meglehetősen kevés elemi iskolával rendelkeztek a 18. században, csak II. József idején kezdett kiépülni az elemi oktatásuk.¹⁹ Belényesen pedig négyosztályú görögkatolikus gimnázium működött a 19. század elejétől.²⁰

1839-ben a vármegye jelentősebb oktatási intézményei a következők voltak: a Debreceni Református Kollégium, a Nagyváradi Királyi Jogakadémia, gimnázium működött Debrecenben a piaristák vezetésével, Belényesen görögkatolikus gimnázium, kisgimnázium Szalontán és Derecskén. Az elemi iskoláztatás sem volt a legjobban megszervezett a vármegyében Fényes Elek szerint, főleg a kis, többnyire román lakosú falvak szenvedtek hiányt e téren.²¹

Oktatási intézmények Nagyváradon

Nagyvárad már a középkorban is rendelkezett oktatási intézménnyel, 1374-ből (Benedek püspök), majd 1446-ból is maradtak fenn adatok (Péter

¹⁰ Magyar művelődéstörténet. Szerk. Kósa László. Bp. 2000. 250.

¹¹ A magyar nevelés története i. m. 91.

¹² A magyar nevelés története i. m. 126.

¹³ A magyar nevelés története i. m. 94.

¹⁴ A magyar nevelés története i. m. 234.

¹⁵ A magyar nevelés története i. m. 125.

¹⁶ A magyar nevelés története i. m. 101.

¹⁷ A magyar nevelés története i. m. 132.

¹⁸ A magyar nevelés története i. m. 115.

¹⁹ A magyar nevelés története i. m. 184.

²⁰ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

²¹ Fényes E.: Magyar Országának, kapcsolt tartományoknak mostani állapotja i. m. 58.

kanonok építtetett az itt tanulók számára szállást), valamint Vitéz János könyvtárfejlesztése is jelentős.²² Mohács után nincs adatunk itt működő oktatási intézményről, 1575-ben hívatta a jezsuita rendet Nagyváradra Báthory István, de iskolaalapításukról nincsenek biztos adataink.²³ 1692-ben a jezsuiták Nagyvárad visszafoglalása után elemi és grammatikai iskolát hoztak létre.²⁴ Patachich Ádám újjászervezte a papnevelőt (1759 körül),²⁵ valamint a bölcsészeti kar 1759-es alapítását is neki köszönheti, ami egészen a jezsuita rend 1773-as feloszlásáig működött. Az itt működő gimnázium 6 osztályos volt, és létszámát tekintve is a nagyobb iskolák közé tartozhatott (200–300).²⁶

A Ratio Educationis négy királyi jogakadémiát hozott létre Magyarországon, valamint még egyet Zágrábban.²⁷ Azért, hogy a tiszántúli területek is kapjanak egy ilyen intézményt, Nagyváradon gróf Károlyi Antal közbenjárása segített. Felterjesztése, melyben indokokkal támasztja alá az alapítást, 1776. december 25-én kelt.²⁸ Az indokok között megemlíti, hogy a többi jogakadémia, Kassa, Pozsony, Zágráb igen messze esik e vidék tanulóitól, az ott történő oktatásuk jelentős többletköltséggel jár a szülők számára. Kiemelte, hogy a térségben a nemesek és a tanulni vágyó nemtelenek jelentős része római katolikus, és így fontos lenne a térségben egy olyan intézmény, ahol a polgári tudományokat és a katolikus hitvallás tanait egyaránt elsajátíthatják. Továbbá kiemelte Nagyvárad központi fekvését, ami ideálissá teszi egy ilyen intézmény székhelyének.²⁹

A jogakadémia bölcsészeti fakultását 1780-ban nyitották meg a régi püspöki rezidenciában, hozzátartozott egy főgimnázium és egy felső elemi népiskola, valamint az Alapy-féle convictus is.³⁰ A jogtudományi kar 1788-ban nyílt meg Tokody György tankerületi al- és akadémiai igazgatónak köszönhetően.³¹ A kar alapítólevele 1788. június 17-én kelt német nyelven.³²

A Nagyváradon működő főgimnázium 1790-től kizárólag egyházi kézbe került, 1802-től pedig a jászi premontrei rendre lett bízva.³³

²² *Bozóky Alajos*: A Nagyváradi királyi Akadémia százados múltja 1788–1888-ig. Bp. 1889. 1.

²³ *Bozóky A*: A Nagyváradi királyi Akadémia i. m. 1.

²⁴ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

²⁵ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

²⁶ *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp. 1983. 101.

²⁷ Ratio Educationis. Az 1777-i és 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta: Mészáros István. Bp. 1981. 35–36.

²⁸ *Bozóky A*: A Nagyváradi királyi Akadémia i. m. Akadémia 1–2.

²⁹ *Bozóky A*: A Nagyváradi királyi Akadémia i. m. 2.

³⁰ *Bozóky A*: A Nagyváradi királyi Akadémia i. m. 2.

³¹ *Bozóky A*: A Nagyváradi királyi Akadémia i. m. 2.

³² *Dr. Farkas Róbert*: A magyar királyi jogakadémiák és joglyceumok története. Pest 1873. 51.

³³ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>

Források

A Jogakadémia hallgatóságát Varga Júlia már feldolgozta könyvében.³⁴ Kutatásokat végzett a Román Nemzeti Levéltár Nagyvárad Megyei Hivatalában (Direcția Județeană Bihor al Arhivelor Naționale, DJBAN), a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatalában (Direcția Județeană Cluj al Arhivelor Naționale, DJCAN) elérhetőek voltak a matriculák a Nagyvárad Tankerület Főigazgatóságának anyagai között.³⁵ A szerző kutatásokat folytatott továbbá a Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, az Országos Széchényi Könyvtárban, továbbá felhasználta Bozóky Alajos könyvét, melyben az intézmény hallgatóságának névlistája lelhető fel.³⁶

Azóta a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatalában (Direcția Județeană Cluj al Arhivelor Naționale, DJCAN) 1824-től bukkantunk újabb anyakönyvi lapokra, melyek nem csupán névlistákat, de személyi adatokat is tartalmaztak.³⁷ Továbbá a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Helytartótanácsi Levéltárában a Nagyvárad Tankerület iratai között anyakönyvi lapok őrződtek meg 1786-tól 1840-ig.³⁸

A Nagyvárad Királyi Jogakadémia hallgatósága

Az 1801 és 1830 között a Nagyvárad Királyi Jogakadémián tanuló diákok 29%-ának adatai ismeretlenek a születési helyre vonatkozóan. Ez a 3189 főből 927 hallgatót jelent. A legtöbb diák Bihar vármegyéből érkezett, összesen 534 fő. Ennek oka, ahogy már fentebb említettük, hogy a megyében működött az egyik Királyi Jogakadémia, ami vonzó alternatíva volt a nem református hallgatóknak, mivel más felsőoktatási intézmény már jelentősebb távolságra lett volna csak elérhető (például Pest, Kolozsvár, Kassa). A többi vármegyéből érkező hallgatók létszáma a korszakban csupán Szepes vármegye esetében lépte át az 5%-ot, még a közelinek számító Szatmár vármegyéből is csak a diákok 4,7%-a érkezett. Ennek oka lehetett a vármegye felekezeti megoszlása, és hogy a református diákok inkább a Szatmárnémeti Református Kollégiumot részesítették előnyben. 118 hallgatóval képviseltette magát Arad és 107 hallgatóval Temes vármegye, valamint ebből a térségből még Bács vármegye is felkerült a táblázatra, mivel a térségben ekkor még nem működött jogi oktatást is folytató intézmény. A Temesvári Püspöki Líceum tervét Lonovics József, csanádi püs-

³⁴ *Varga Júlia*: A Nagyvárad Királyi Jogakadémia (1780–1848) és a Püspöki Szeminárium (1741–1848) hallgatósága. Bp. 2006.

³⁵ DJCAN Direcția Școlară Oradea 1776–1849. Fond 295.

³⁶ *Bozóky Alajos*: A nagyvárad királyi akadémia százados múltja 1788-tól 1888-ig. Bp. 1889.

³⁷ DJCAN Direcția Școlară Oradea 1776–1849. Fond 295.

³⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) C 67

pök 1836-ban terjesztette elő, a bölcsészeti képzés 1841-ben indult el, a jogi pedig 1846-ban. Szabolcs vármegyéből 90 hallgató érkezett. Ennek oka lehetett a lakosság felekezeti hovatartozása, ahol a reformátusok mellett, jelentős számú római és görögkatolikus is élt.³⁹ A közeli Békés vármegyéből a diákok több mint 2%-a érkezett, ahogy Máramarosból és a távolabbi Árva vármegyéből is.

1. táblázat
Azon 10 vármegye, ahonnan a legtöbb diák érkezett
a Nagyváradi Királyi Jogakadémiára (1801–1830)

	megye	fő	%
1	Bihar	534	16,75
2	Szepes	177	5,55
3	Szatmár	150	4,70
4	Arad	118	3,70
5	Temes	107	3,36
6	Szabolcs	89	2,79
7	Békés	78	2,45
8	Máramaros	76	2,38
9	Árva	70	2,20
10	Bács	70	2,20
	ismeretlen	927	29,07
	összesen	3189	100

Fényes Elek könyvében Bihar vármegye egy szabad királyi várossal (Debrecen), egy püspöki várossal (Nagyvárad), 30 mezővárossal, 449 faluval rendelkezett.⁴⁰ Ha megvizsgáljuk, hogy a hallgatók Bihar megyén belül, milyen településekről származtak, akkor döntő többségében nagyváradiakkal fogunk találkozni. Az 538 hallgatóból 265 származott Nagyváradról, ami azt jelenti, hogy a bihari diákok több mint 49%-a. Nagyvárad lakossága 1839-ben 18 091 főt számlált.⁴¹

A diákok közel fele érkezett a vármegye többi településéről, jelentősen alacsonyabb létszámban. Belényesről, Székelyhídról és Nagylétáról érkezett több mint 10 hallgató. Összesen 87 település neve merült fel a bihari diákok adatai között, ezek közül 18 esetben a település azonosítása bizonytalan.

Ezek az adatok arra mutatnak rá, hogy a vármegyében nem volt Nagyváradon kívül olyan jelentős város, ahonnan nagy létszámban érkezhettek

³⁹ Fényes E.: Magyar Országának, kapcsolt tartományoknak mostani állapota i. m. 214.

⁴⁰ Fényes E.: Magyar Országának, kapcsolt tartományoknak mostani állapota i. m. 49.

⁴¹ Fényes E.: Magyar Országának, kapcsolt tartományoknak mostani állapota i. m. 65.

volna diákok a jogakadémiára. A református diákok döntő többségének a Debreceni Református Kollégium jelentette az alternatívát.

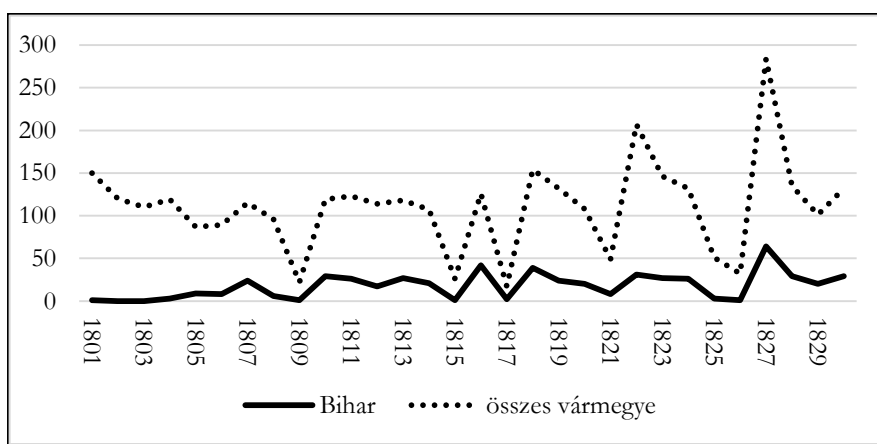
2. táblázat
Mindazon települések, ahonnan 5 főnél több diák érkezett a Nagyváradai Királyi Jogakadémiára (1801–1830)

település	fő	település	fő
Nagyvárad	265	Pocsaj	9
Belényes	12	Csokaly	8
Székelyhíd	12	Margita	8
Nagyléta	11	Mezőtelegd	8
Debrecen	9	bizonytalan	18

Ha megvizsgáljuk, hogy mennyi diák iratkozott be az akadémiára egy-egy évben és ezt összevetjük a Bihar vármegyéből érkező diákokéval, azt láthatjuk, hogy a 19. század első évtizedében még mérsékelt az érdeklődés az akadémia iránt, ami kisebb visszaesésekkel nő, csúcspontját pedig 1827-ben éri el.

A királyi jogakadémiákon a diákoknak bölcsészeti, majd jogi tanulmányok folytatására volt lehetőségük.⁴² A Bihar vármegyei diákok legnagyobb része csupán a bölcsészeti tanfolyamra iratkozott be, összesen 280 fő, viszont szép számmal voltak azok is, akik mind a két fakultást elvégezték, összesen 200 fő. A jogi tanfolyamra csak 54 hallgató iratkozott be.

3. diagram
A hallgatók beiratkozásának alakulása

⁴² Magyarország története a 19. században i. m. 165.

Bihar vármegye felekezeti megoszlása igen változatos képet mutatott a 19. század elejére. A vármegyében az első kálvinista hittérítők már 1543-ban feltűntek (Dévai Bíró Mátyás, Huszár Gál, Kálmáncsehi Sántha Márton). A tiszántúli egyházak szuperintendenciája 1550 körül jött létre.⁴³

A jezsuiták már 1692-ben visszatértek Nagyváradra. A katolikus püspök a török uralom után, 1702-ben költözött vissza a püspöki székhelyre (Csáky Imre). Ekkor egy katolikus pap sem tartózkodott a városban, hanem egy ferences szerzetes végezte el a teendőket. A katolikus egyház tulajdonában lévő épületek sem voltak megfelelő állapotban, valamint az egyházi birtokok közül is sok más földesúr tulajdonába került. Az egyházmegyében mindössze két katolikus pap viselt hivatalt, Szilágysomlyó és Kárásztelek településének kivételével pedig közel 100 katolikus hívő élt csak ennek a püspökségnek a területén.⁴⁴

A 18. század során a katolikus egyház újjáépült a vármegyében, Nagyváradon működött a ferences és jezsuita rend, újjáépítették a paplakot és a székesegyházat, püspöki palotát, több településen plébánia létesült, ilyen település volt például Debrecen.⁴⁵ 1839-ben 1545 római katolikus lakott e városban.⁴⁶

A szatmári békét követően a református egyháznak is újjá kellett építenie magát, kevés jövedelem állt a rendelkezésére, a református települések jelentősen elszegényedtek a megelőző korszakban. Ezért elsősorban Piskárosi Szilágyi Sámuel püspök tett sokat.⁴⁷

A görögkeleti románok megtérítésére több ízben került sor Erdélyben, ez 1712-ben járt sikerrel, amihez Bihar vármegyeiek is csatlakoztak (főleg Belényes vidékén).⁴⁸ A vármegyében viszont még így is jelentős számú görögkeleti lakos maradt. A görögkatolikusok már az 1765-ös évtől függetlenedni kívántak a püspökségtől, de a görögkatolikus püspökség felállítására csak 1776-ban került sor.⁴⁹

Ha megvizsgáljuk a korszak valamennyi adatát és külön a Bihar vármegyei diákokét látszik, hogy az akadémiára elsősorban a vármegye katolikus hallgatói iratkoztak be. Arányaiban magas a görögkatolikusok aránya is, akiknek a taníttatására II. Lipót 1792-ben 20 alapítványi helyet hozott létre.⁵⁰ Viszonylag sok református diák is érkezett az intézménybe, de nem csak a helyi reformátusok (14 fő) iratkoztak be az akadémiára. Nagyváradon a református egyház 1783-ban vetette meg a lábát újra, Váradolasziban építették fel temp-

⁴³ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁴⁴ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁴⁵ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁴⁶ Fényes E.: Magyar Országoknak, kapcsolt tartományoknak mostani állapotja i. m. 62.

⁴⁷ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁴⁸ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁴⁹ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁵⁰ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

lomukat. Az evangélikusok is megjelentek Nagyváradon, mint önálló hitközös-
ség a 19. század elején, templomuk 1809-re készült el.⁵¹

Fényes Elek statisztikai adatai szerint Bihar vármegyében 1839-ben
24 552 római katolikus, 27 036 görögkatolikus, 234 273 református, 124 854
görögkeleti, 887 evangélikus és 3765 zsidó vallású személy élt.⁵² Nagyvárad
felekezeti megoszlás tekintetében 6689 római katolikus, 5817 református, 2344
görögkatolikus, 1874 görögkeleti, 420 evangélikus, 817 zsidó lakossal rendel-
kezett.⁵³

4. táblázat

**Felekezeti megoszlás összehasonlítása a korszak valamennyi adatával és a csak
Bihar vármegyéből érkezett diákok adataival (1801–1830)**

	összes vármegye ⁵⁴		Bihar vármegye	
	fő	%	fő	%
római katolikus	1592	66,20	335	63,09
görögkatolikus	561	23,33	102	19,21
görögkeleti	153	6,36	30	5,65
református ⁵⁵	74	3,08	55	10,36
evangélikus	10	0,42	3	0,56
izraelita ⁵⁶	3	0,12	0	0,00
bizonytalan	12	0,50	6	1,13
összesen	2405	100,00	531	100,00

A táblázatból jól látható, hogy a jogakadémia elsősorban a vármegye
római katolikus hallgatóinak jelentett kiváló iskoláztatási lehetőséget. A görög-
katolikusok is előszeretettel választották az intézményt, hasonlóképpen a me-
gye görögkeleti hallgatóihoz. Meglepő, hogy a vármegye református hallgatói
is, de még evangélikusok is megjelennek az intézményben.

A hallgatók társadalmi állását vizsgálva ismét relatív kevés adat áll a
rendelkezésünkre, az összes vármegye hallgatóinak 73,5%-a, Bihar vármegye

⁵¹ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁵² Fényes E.: Magyar Országának, kapcsolt tartományoknak mostani állapotja i. m. 49.

⁵³ Fényes E.: Magyar Országának, kapcsolt tartományoknak mostani állapotja i. m. 65.

⁵⁴ Az adatbázisban található összes vármegye adatai 1801 és 1830 között.

⁵⁵ Az 1787. dec 20-án kelt 44429-3289-es rendelet megengedi azon protestáns
hallgatóknak a jogakadémiákon való tanulását, akik megelőző tanulmányaikról bizo-
nyítvánnyal rendelkeznek. Farkas R.: A magyar királyi jogakadémiák i. m. Pest 1873.
132.

⁵⁶ Az 1827. március 6-án kelt 5646 sz. helytartótanácsi rendelet engedélyezte az izrae-
lita hallgatók jogi oktatását. Farkas R.: Jogakadémiák és joglyceumok története i. m. 52.
Lakni csak II. József türelmi rendelete óta lakhattak Nagyváradon
<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

diákjainak közel 65%-a ismeretlen a számunkra. Az összehasonlításban ismét csak a meglévő adatokból készült statisztikai adatok kerülnek közlésre, hogy összehasonlíthatóak legyenek, viszont ezek az adatok csak megközelítőleg lehetnek helyesek.

A táblázat adataiból megfigyelhető, hogy a diákság döntő többségét a helyi nemesség adta, az összes vármegye adataihoz képest felülreprezentált, ahogy a főnemesek aránya is. Ezzel szemben a polgárok aránya nem érte el a 24%-ot, vagyis a hallgatók körülbelül egyharmadát alkothatták, míg a nemtelenek aránya jóval alulreprezentáltabb az összes vármegye adataihoz képest.

A foglalkozásszerkezet vizsgálatát nehezíti, hogy kevés adat áll rendelkezésünkre a szülők vagy gyámok foglalkozásáról. Az 1801 és 1830 között az intézményben tanult hallgatók mintegy 65%-ának esetében nem ismerjük ezt az adatot, a Bihar vármegyeiek esetében pedig a hallgatók 40%-nak. A következő adatok ezért csak iránymutatásként szolgálhatnak az egykori, valós foglalkozásszerkezetben jelentős eltérések lehettek. A következő táblázatban csupán az ismert adatokat vettük számba, ahogy a megelőző esetekben is, mivel az ismeretlen adatok olyan mértékben módosítanák a százalékos arányokat, hogy a nem Bihar vármegyei és a Bihar vármegyei diákok adatainak összevetése nem lenne lehetséges.

5. táblázat
Társadalmi megoszlás az összes vármegyében és a Bihar vármegyei diákok körében (1801–1830)

	összes vármegye		Bihar vármegye	
	fő	%	fő	%
főnemes	8	0,88	4	2,14
nemes	414	45,70	111	59,36
polgár	224	24,72	44	23,53
nemtelen	255	28,15	27	14,44
bizonytalan	5	0,55	1	0,53
összese	906	100	187	100

A szülők foglalkozása döntő többségében megyei és városi hivatalnok kategóriában került felsorolásra, amely az összes vármegye esetében is igen csak felülreprezentált. Ide olyan foglalkozások kerültek, mint az ülnökök, a jegyzők, a bírák,⁵⁷ a szolgabírók, az adószedők, vagy a biztosok. Ezek a személyek már maguk is rendelkeztek egy magasabb fokú végzettséggel, sok esetben jogi tanulmányokat végeztek, így érthető, hogy a gyermekeiket is erre a pályára szánták.

⁵⁷ Esetükben egy másik kategória is elfogadható lett volna.

6. táblázat
A Bihar megyei szülők foglalkozásszerkezetének vizsgálata
a teljes adatbázis alapján (1801–1830)

Foglalkozás	összes vármegye		csak Bihar vár- megye	
	fő	%	fő	%
megyei és városi hivatalnokok	343	30,27	105	32,92
uradalmi tisztviselő	136	12,00	44	13,79
egyházi személy	172	15,18	43	13,48
iparos, kézműves	99	8,74	20	6,27
tanár, humán értelmiség	55	4,85	17	5,33
kereskedő	61	5,38	16	5,02
ügyvéd, bíró	28	2,47	13	4,08
állami értelmiségiek	69	6,09	10	3,13
haszonbérelő, gazdálkodó	40	3,53	10	3,13
katona, katonatiszt	26	2,29	9	2,82
gyáros, bankár, magánzó	29	2,56	9	2,82
orvos, sebész, gyógyszerész	25	2,21	9	2,82
birtokos tulajdonos	14	1,24	6	1,88
mérnök, építész, gépész, bányatiszt	9	0,79	3	0,94
művész, zenész, író, újságíró	8	0,71	2	0,63
paraszt, földműves	9	0,79	1	0,31
erdész, állatorvos	8	0,71	1	0,31
bizonytalan	2	0,18	1	0,31
összes meglévő adat	1133	100,00	319	100,00

A 14%-ot közelítette meg az uradalmi tisztviselők gyermekeinek aránya, mely kissé meghaladja az összes vármegye átlagát. Ide lettek besorolva az ispánok, tiszttartók, gazdatisztek. Alig marad el mögötte a harmadik helyen az egyházi személyek kategóriája, mely magasabb, mint az összes vármegye átlaga. Ide elsősorban a görögkatolikus papok gyermekei tartoznak, de vannak köztük görögkeletiek, valamint reformátusok is. Az előforduló 17 esetben pedig a diák gyámja valamilyen római katolikus papi tisztséget viselő személy.

Az iparosok és kézművesek már alig haladják meg a 6%-ot, mégis jelentőségük nem elhanyagolható a vármegyében, ahol a korszakban virágzásnak indult a kézművesség. A szatmári békét követően a kézművesek létszáma is növekedésnek indult a vármegyében. Ezt mutatja, hogy mennyi céh kapott szabadalomlevelet a 18. század második felében és a 19. század elején. 1769-ben nyertek ilyen okmányt Nagyváradon a kőművesek, ácsok, kőfaragók, csepepek, üvegesek, magyar és német szabók, egyesülve pedig az asztalosok, esztergályosok, lakatosok, puskaművesek. 1772-ben a csizmadiák, 1779-ben pedig a kovácsok. A kötélverők és szitakötők 1820-ban nyerték el e kiváltsá-

got, ahogy a pécek, kalaposok, fazekasok, hentesek, gubások is. A kovácsok és kerékgyártók 1823-ban, a tímárok 1828-ban. De más bihari településen is hasonló helyzetet találunk, Belényesen például a csizmadiák 1822-ben kaptak kiváltságot, míg a német tímárok 1825-ben, Diószegen pedig a csizmadiák 1822-ben.⁵⁸

A tanárok, humán értelmiségiek szintén meghaladták az 5%-ot, köztük a helyi gimnáziumok tanárait, települések iskolamestereit találjuk. Mint azt már a tanulmány elején tárgyaltuk, az alsófokú oktatás a korszakban Bihar vármegyében is jelentősen bővült, az intézmények látogatottsága nőtt.

A kereskedők 5%-kal képviseltetik magukat, jelentőségük a kézművesekéhez hasonló. Vásártartási jogok is bővültek a 18. században, 1712-től Nagyváradi országos- és hetivásárjoggal gazdagodott, de ilyen joggal rendelkezett még a korszakban Székelyhíd (1715), Széplak (1736), Belényes (1787, 1792), Berekböszörmény (1771), Cséfa (1760), Feketető (1815), országos vásárt tarthatott Bél (1739), Kismarja (1736), Sarkad (1805), heti vásárt Diószeg (1768), Élesd (1760).⁵⁹

Az ügyvédek és bírók kategóriájába olyan szülők kerültek, akik nem megyei hivatalt viseltek, természetesen a megyei hivatalnokok között jelentős létszámban találunk olyanokat, akik ennek megfelelő jogi végzettséggel rendelkeztek. A többi foglalkoztatási kategória már nem éri el a 4%-ot sem.

Szintén nem minden esetben került feljegyzésre az illető diák nemzetisége, 62% esetében nem ismerjük. Viszont a meglévő adatok alapján a Bihar megyei diákok közül 184 fő *hungarus* megjelölést kapott a forrásokban. 4 diák vallotta magát *valachus*-nak, és 10 diák *valacho-hungarus*-nak. A Bihar megyei adatok között voltak még olyanok, akiknél *germano-hungaricus*, *rascio-hungaricus*, *rutheno-hungaricus*, *serbo-hungaricus* került feljegyzésre. Ezeket az adatokat mindenképpen óvatossággal kell kezelni, nem feltétlenül takarja az illető valós nemzetiségét, valamint az ismeretlen nemzetiségű hallgatók magas aránya is torzítja az eredményeket.

Román, rác, görög lakosság telepedett le Bihar vármegyében a 18. század elején, többek között Jánosdon, Nagyfalun, Szentmiklóson, Értarcsán.⁶⁰ Az 1709–10 pestis nyomán románok költöztek Körösszegapátiba, de olyan településekbe is, mint Nagyléta vagy Pocsaj. Svábolasziba, Székelyhídra németeket telepítettek, később Madarászra és Oláhhomorogba is. Berettyószentmártonba tótok telepedtek le, Diószegen pedig görögök.⁶¹

Fényes Elek könyvében 257 901 főt számlál magyar nemzetiségűként a vármegyében, akik főképp a sík és dombos részeit lakták a vármegyének. 151 887 oláh, 1811 német, 3765 zsidót tart továbbá nyilván. A román lakosság

⁵⁸ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁵⁹ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁶⁰ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

⁶¹ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/30.html>, letöltés: 2017.11.31.

főleg a hegyvidéken lakott, apróbb falvakban. Továbbá tót, orosz és cigány lakosságról is tesz említést.⁶²

A korszak teljes hallgatósága esetén még magasabb az ismeretlen nemzetiségű hallgatók aránya, 75%. Ezek között az adatok között már sokkal többféle megnevezést találunk. A már említettekén kívül megfordultak olyan hallgatók, akiknél például *transylvanus*, *slavus*, *gallicianus*, *moravus* vagy *polonus* volt megadva.

Összegzés

A fenti elemzés jó példaként szolgál az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport által készített adatbázisok felhasználási módjára. Ezek által lehetőség nyílik bepillantani egy szűkebb térség hallgatóinak társadalmi összetételébe, képet kapunk a korabeli viszonyokról.

Az adatokból kiemelendő a Nagyváradi Jogakadémia kimagasló szerepe a vármegyében a nem protestáns hallgatók körében. Nagyváradon nem csak a helyi nemesség (52 fő), de a helyi polgárság (40 fő) is szép számmal képviseltette magát. A jogakadémia nem csupán a vármegye római katolikus hallgatóinak, de a görögkatolikus és a görögkeleti vallású diákoknak is komoly alternatívát jelentett a továbbtanulásban. Fontosságát mi sem tükrözi jobban, mint, hogy a bihari diákok döntő többsége a bölcsészeti fakultáson kezdte meg tanulmányait, és közülük a többség folytatta is tanulmányait a jogi fakultáson.

A fenti képet tovább lehet majd árnyalni, ha a többi adatbázis is hiánytalanul a rendelkezésünkre áll, és kiderül, hogy pontosan milyen intézményeket látogattak még, milyen arányban bihari diákok.

STUDENTS FROM BIHAR COUNTY AT THE ROYAL LAW ACADEMY OF NAGYVÁRAD (ORADEA) BETWEEN 1801 AND 1830

The analysis provides a glimpse of the social composition of the students of a narrower region. The Law Academy of Nagyvárad played a prominent role in the education of the non-Protestant students in the county. Not only the local aristocracy but also the local bourgeoisie was represented in large numbers in Nagyvárad. The law academy was a significant alternative for the higher studies of not only the Roman Catholic students of the county but also for the Greek Catholic and Greek Orthodox ones. Its importance is reflected by the fact that the vast majority of the students from Bihar started their studies at the Faculty of Humanities, and most of them went on to study at the Faculty of Law.

⁶² Fényes E.: Magyar Országának, kapcsolt tartományoknak mostani állapotja i. m. 50.

Keywords: royal law academy, Nagyvárad, Bihar County, legal education, higher education

Kulcsszavak: királyi jogakadémia, Nagyvárad, Bihar megye, jogi képzés, felsőoktatás